

УДК «К.Г.Гуслистий»(477)

Галина Гончар*

РОЛЬ К. Г. ГУСЛИСТОГО У ПІДГОТОВЦІ ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОЇ МОНОГРАФІЇ «УКРАЇНЦІ»

В статті на основі архівних документів розглядається діяльність К. Г. Гуслистого як редактора та одного з авторів історико-етнографічної монографії «Українці». Основна увага приділяється висвітленню ролі К. Г. Гуслистого як керівника проекту, умілого адміністратора і талановитого науковця, який в умовах тоталітаризму намагався довести справу до логічного завершення. Історико-етнографічна монографія «Українці» була унікальним дослідженням узагальнюючого характеру в галузі української етнографії.

Ключові слова: історико-етнографічна монографія «Українці», К. Г. Гуслистий, українська етнографія, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнографії.

В статье на основе архивных документов рассматривается деятельность К. Г. Гуслистого как редактора и одного из авторов историко-этнографической монографии «Украинцы». Основное внимание уделяется освещению роли К. Г. Гуслистого как руководителя проекта, умелого администратора и талантливого ученого, который в условиях тоталитаризма пытался довести дело до логического конца. Историко-этнографическая монография «Украинцы» была уникальным исследованием обобщающего характера в области украинской этнографии.

Ключевые слова: историко-этнографическая монография «Украинцы», К. Г. Гуслистий, украинская этнография, Институт искусствоведения, фольклористики и этнографии.

Кость Григорович Гуслистий (1902–1973) – відомий вітчизняний історик, етнограф та організатор наукової роботи, член-кореспондент АН УРСР, доктор історичних наук, професор. Його діяльність припадає на нелегкі часи радянської влади та тотального контролю з боку партійних органів за науковою продукцією. В тих складних умовах в працях вченого за лєнінськими та сталінськими висновками були старанно завуальовані національні та патріотичні переконання, а студії базувалися на численних документальних матеріалах, при чому це стосувалося як історичних, так і етнографічних робіт К.Г.Гуслистого. Постать вченого не є однозначною і абсолютно зрозумілою, проте безумовно заслуговує на неупереджене дослідження в сучасних умовах. Його біографія та історичний доробок висвітлений у монографії О.А. Удода, а етнографічна діяльність досі

* *Гончар Галина* – студентка 2 курсу магістратури історичного факультету Київського національного університету імені Т. Шевченка.

Науковий керівник – доктор історичних наук, завідувач кафедри етнології та краєзнавства історичного факультету Київського національного університету імені Т. Шевченка Капелюшний В. П

залишається за межами цілісного наукового аналізу. Тому наша студія має на меті розкрити основні риси такої діяльності К. Г. Гуслистого на прикладі його участі у підготовці масштабної колективної історико-етнографічної монографії «Українці».

10 липня 1954 р. Президія АН УРСР з метою своєчасної підготовки теми «Українці» з серії «Народи світу»¹ постановила:

1) утворити для виготовлення плану-проспекту та підготовки самого тому «Українці» з серії «Народи світу» (розділ «Слов'янські народи СРСР») групу наукових співробітників;

2) керівником цього проекту призначити кандидата історичних наук К.Г. Гуслистого, зобов'язавши його підготувати план-проспект тому «Українці» і подати його на затвердження до Бюро відділу суспільних наук АН УРСР;

3) зважаючи на це, тимчасово призначити з 10 липня 1954 р. К.Г. Гуслистого виконуючим обов'язки заступника директора Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнографії (далі – ІМФЕ – Г. Г.) АН УРСР по науковій частині з питань фольклору та етнографії та виконуючим обов'язки завідуючого відділом етнографії цього Інституту, тимчасово звільнивши його з цього ж числа від роботи в Інституті історії АН УРСР і залишивши в складі Ученої ради цього інституту;

4) підготовку тому «Українці» з серії «Народи світу» з 1 вересня 1954 р. вважати плановою роботою».²

У кінці липня того ж року у Києві пройшла Республіканська нарада з питань радянської етнографії, в ході якої були визначені завдання щодо розвитку етнографічної думки на Україні. Зокрема констатовалося, що українських етнографів «вже не цікавлять окремі дрібні теми, вони підходять до більш широких узагальнень». Тут йшлося й про підготовку великих узагальнюючих праць, які б відобразили різноманітність культури радянського народу, але разом з тим боролись «з буржуазним націоналізмом в науці»³.

Згодом у звіті про роботу відділу етнографії за 1954 р. відзначено, що «мета монографії – висвітлити побут і культуру українського народу періоду капіталізму та епохи соціалізму, питання історико-культурної спільності російського, українського та білоруського народів. Основна увага буде приділена дослідженню соціалістичного побуту і культури трудящих України, взаємному збагаченню культур народів СРСР. Буде розглянуто розвиток соціалістичної культури і побуту українського народу в умовах дальшого руху нашої країни по шляху від соціалізму до комунізму». До авторського колективу монографії, крім співробітників відділу етнографії, включено працівників інших відділів ІМФЕ АН УРСР, а також Українського державного музею етнографії та художнього промислу АН УРСР в м. Львові, Інститутів історії та літератури АН УРСР⁴.

Отже, з вересня 1954 р. підготовка монографії «Українці» стала не тільки плановою темою відділу етнографії, а й ключовою темою всього ІМФЕ АН УРСР, якою керував К. Г. Гуслистий. Він одразу розпочав роботу по написанню проекту проспекту монографії, в основу якого покладено проект, розроблений К. Г. Гуслистим, Г. Ю. Стельмахом та О. С. Куницьким. У кінці 1954 р. проект був обговорений на засіданнях слов'яно-російського сектора Інституту етнографії

АН СРСР (керівник сектора – доктор історичних наук, професор І. П. Кушнер). В результаті обговорення було винесено наступне рішення: схему проекту проспекту «Українці» в цілому вважати прийнятною, але просити авторів врахувати висловлені зауваження і представити дороблений проект проспекту монографії в грудні 1954 р. з тим, щоб на початку січня 1955 р. зустрітися і обговорити остаточний варіант проспекту⁵. Рецензував проспект також доктор історичних наук М. Й. Воробйов (заступник директора по науковій частині Інституту мови, літератури та історії Казанського філіалу АН СРСР)⁶.

З вересня 1954 р. почався збір польового матеріалу для монографії. Відбувся ряд комплексних експедицій, зорема в Волинську обл. (27.01–25.02.1955 р., начальник Г. Ю. Стельмах)⁷; Полтавську обл. (26.04–24.05.1955 р., начальник О. М. Кравець)⁸; Одеську обл. (7.07–5.08.1955 р., начальник О. М. Кравець)⁹. Крім того були здійснені маршрутні експедиції до Черкаської, Полтавської, Запорізької, Дніпропетровської та Кіровоградської областей (8.07–13.08.1955 р., начальник Г. Ю. Стельмах)¹⁰ та в район будівництва Кременчуцької ГЕС (травень 1956 р., начальник Д. М. Косарик)¹¹. Ряд експедицій під керівництвом О. С. Куницького були присвячені вивченню побуту робітничого класу: лютий 1955 р. – в район м. Сталіно, серпень-вересень 1956 р. – Донбас (м. Красний Луч, Сталіно, Лисичанськ, Ворошиловград, Новий Донбас, Макіївка)¹². Загалом, етнографічні експедиції охопили своїм вивченням ряд районів інших областей, зокрема Київської, Хмельницької, Сумської, Чернігівської, Львівської та Закарпатської¹³.

До збору матеріалів залучалися наукові працівники історичних та краєзнавчих музеїв УРСР. Для підвищення ефективності їх роботи К. Г. Гуслитий і очолюваний ним відділ етнографії готувалися до спільної наради працівників відділу та представників музеїв¹⁴. Одна з нарад відбулася 15 червня 1958 р. З доповіддю про стан і завдання розвитку етнографічної науки в УРСР виступив заступник директора ІМФЕ АН УРСР К. Г. Гуслитий, який звернув увагу на незадовільний стан етнографічної роботи в багатьох краєзнавчих та історичних музеях України. Він закликав усіх присутніх вжити дієвих заходів для відновлення етнографічної роботи, приділивши особливу увагу висвітленню соціалістичних перетворень в культурі та побуті українського народу¹⁵.

Для дослідження етногенезу та етнічної історії українців у 1956 р. в ІМФЕ АН УРСР при відділі етнографії було створено групу антропологів. У тому році під керівництвом В. Д. Дяченка проведена перша тривала українська антропологічна експедиція, в якій взяв участь доктор біологічних наук, професор Г. Ф. Дебец (Москва)¹⁶.

У чорновиках звіту по роботі відділу за 1957 р. зазначено, що у січні 1955 р. відбулося заплановане засідання Інституту етнографії АН СРСР щодо затвердження проекту проспекту першого тому монографії «Українці»¹⁷. Він був виданий у 1956 р.¹⁸

З метою конкретизації ряду важливих питань було проведено всесоюзні методично-координаційні етнографічні наради, присвячені проблемі висвітлення сучасного життя та побуту колгоспників (листопад 1954 р., грудень 1955 р.,

Москва), в яких взяли участь співробітники – автори монографії «Українці» ІМФЕ АН УРСР (К. Г. Гуслистий, Г. Ю. Стельмах, О. М. Кравець)¹⁹.

З 20 по 23 лютого 1956 р. відбулася нарада відділу етнографії з питань етнографічних груп та локальних особливостей в культурі і побуті українського народу кінця ХІХ – початку ХХ ст. На нараді були присутні представники Державного музею етнографії та художнього промислу АН УРСР у Львові, Інституту економіки, Інституту літератури АН УРСР, Українського науково-дослідного інституту педагогіки. К. Г. Гуслистий в заключному слові на нараді відзначив важливість і актуальність обговорення проблем, висвітлених представниками різних галузей суспільних наук – етнографів, істориків, мовознавців, економістів, мистецтвознавців, яке допоможе у роботі над історико-етнографічною монографією «Українці»²⁰.

Головним завданням, над яким працював К. Г. Гуслистий і його підлеглі у 1957–1959 рр., була робота над монографією «Українці»²¹. На його плечі лягла відповідальність за ефективну співпрацю між авторами, які були співробітниками не тільки відділу етнографії, а й інших підрозділів ІМФЕ. У доповідній записці він зазначав: «Зараз автори і редколегія працюють над розділами до І частини. Я сподіваюсь, що в установлений час, тобто в серпні місяці (1958 р. – Г. Г.), ми зможемо подати дирекції текст першої частини монографії. Я прошу авторів-неспівробітників Відділу етнографії подати виправлені розділи до 15–20 липня»²².

У травні 1958 р. відбулася республіканська Наукова сесія з питань розвитку гуманітарних наук на Україні. На ній українські етнографи та фольклористи, в т.ч. й К. Г. Гуслистий, склали та обговорили «Основні проблеми розвитку фольклористики та етнографії в Українській РСР»²³. У цьому документі, зокрема, зазначалося, що експедиції, проведені у 1955–1957 рр., зібрали великий матеріал для дослідження цілого ряду питань, які будуть висвітлені у історико-етнографічній монографії «Українці» (про нові сільські поселення, житло колгоспників, одяг, харчування, громадський, виробничий, сімейний побут). Застосування в експедиціях методу заповнення посімейної картки допомогло конкретизувати та систематизувати ці дані²⁴.

З метою злагодженої праці для подальшого збору польового матеріалу була проведена Республіканська нарада збирачів народноетнографічної творчості. На ній було прийнято рішення про активізацію роботи в регіонах, зокрема про створення кабінетів народної творчості за сприяння Міністерства освіти. Головним завданням цих інституцій був збір етнографічного матеріалу, який врешті-решт підсилив би монографію, а також був виданий у вигляді окремих збірок²⁵.

Ефективність таких заходів була безперечною, і К. Г. Гуслистий доповідав про стан підготовки монографії наступним чином: «Рукопис... здано до друку на початку 1958 року... таким чином, авторський колектив працював над монографією близько трьох років, отже, не так багато часу, якщо порівняти з термінами написання аналогічних узагальнюючих праць іншими інститутами

(наприклад, літератури або історії)»²⁶. Далі у записці йшлося про те, що робота над монографією розпочиналася в складних умовах. Труднощі, з якими зустрілися автори у своїй роботі, зумовлені відсутністю досліджень з окремих важливих питань етнографії України та недостатнім обсягом експедиційних робіт. К. Г. Гуслистий вказує й на те, що в системі Академії наук УРСР з 1934 р. по 1945 р. взагалі не проводилися етнографічні дослідження, не було установи, яка могла б займатися цими дослідженнями на належному рівні. Тільки після Великої Вітчизняної війни було відкрито відділ етнографії при ІМФЕ АН УРСР та відділ етнографії при Українському державному музеї етнографії та художнього промислу у Львові²⁷.

Макет монографії «Українці» з серії «Народи світу» побачив світ у 1959 р. (редакційна колегія: К. Г. Гуслистий, Ф. Є. Лось, М. Т. Рильський, Г. Ю. Стельмах, С. П. Толстов та ін.)²⁸. На сигнальному примірнику, який зберігається у Рукописному архіві ІМФЕ НАН України, рукою М. Т. Рильського написано: «На випуск. Директор ІМФЕ АН УРСР М. Рильський. 12. III. 1959»²⁹.

Готовий макет першого тому пройшов апробацію в різних інституціях АН УРСР, а також АН СРСР, зокрема в Інститутах археології та історії³⁰. Коли надійшла перша хвиля рецензій, було скликано дві Вчених ради ІМФЕ, на якій головували М. Т. Рильський (17 квітня 1959 р.)³¹ та К. Г. Гуслистий (20 квітня ц.р.)³².

На першій Вченій раді виступив К. Г. Гуслистий. У своєму слові він доповів про загальний стан підготовки «Українців», а також дав характеристику монографії. Зокрема він констатував, що монографія скомпонована за Постановою Президії АН УРСР і з ініціативи Інституту етнографії, оскільки ІМФЕ накреслив цілу серію робіт, присвячених окремим народам світу. Робота носить історико-етнографічний характер. Основне завдання – показати всю культуру українського народу, мистецтво, особливості етнічного характеру українців. У 1954 р. складено проект, який був надрукований накладом 1500 примірників, двічі обговорювався в ІМФЕ і був в основному схвалений³³. Монографія складається з двох томів. Перший – культура і побут українського народу наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., тобто період капіталізму. Другий – соціалістичні перетворення після Великої Жовтневої соціалістичної революції. Труднощі виникли щодо архітектоники першого тому роботи. Завданням його було охарактеризувати український народ та історію його етнічного розвитку; подати загальні відомості про український народ: локальні групи, мову, її діалекти, вперше дати антропологічну характеристику. Основні проблеми виникли з другим розділом першої частини «Історія етнографічного вивчення українського народу». Подібного нарису досі не існувало. Тому роботу виконали вперше. «Цей розділ писали молоді товариші (Д. М. Косарик, В. Ф. Горленко, В. Д. Дяченко – Г. Г.), – наголошував К. Г. Гуслистий. – Довелося їздити у Москву і у Львів, бо на цю тему матеріалів занадто мало, а матеріал дуже складний»³⁴.

Цікавими є висновки К. Г. Гуслистого щодо класовості українського народу. На противагу «теорії» про безкласовість, він говорить про національні особливості культури робітничого класу, зазначаючи, що для України це має особливе

значення. Проте основна увага в монографії приділяється культурі і побуту українського селянства³⁵.

Підсумовуючи свою доповідь, К. Г. Гуслистий зауважує: «В нашій роботі, ми знаємо, чимало недоліків, і ми хочемо, щоб це обговорення допомогло нам виявити ці недоліки, усунути їх, з тим, щоб поліпшити текст цієї монографії. Я мушу сказати, що я керував цією роботою, але велику частину керівної редакційної роботи виконав Г. Ю. Стельмах. Ця робота виконувалася під постійним наглядом Максима Тадейовича (Рильського. – Г. Г.). Він в цілому прочитав нашу роботу і порецензував її»³⁶.

На другій Вченій раді 20 квітня 1959 р. головував К. Г. Гуслистий. Тоді виступило вісім доповідачів, які висловили різні думки з приводу монографії. Зокрема, Сухобруз позитивно охарактеризував роботу: «Ми є живими свідками цієї величезної, я би сказав колосальної, польової роботи, яку проводили автори книги «Українці», причому польової роботи в різних місцевостях України, часто навіть в таких областях, де такі об'єктивні умови, що було важко збирати матеріали. Була проведена велика збиральницька робота, архівна, товаришам довелося перегорнути багато архівних матеріалів, провести велику науково-синтезуючу роботу, опрацювання зібраного матеріалу, усвідомлення прочитаного і величезної літератури»³⁷.

Були й критичні думки. Наприклад, академік О. І. Білецький вважав, що у монографії не відображена епоха феодалізму. На що К. Г. Гуслистий відповів: «Щоб дати епоху феодалізму, треба було б ще 15–20 років працювати. Ми не могли підняти цього. Історія України, побут українського народу зовсім не вивчена і ми цей період вилучили. Ми поставили завдання яка була культура і побут напередодні соціалістичної революції»³⁸. Професор П. О. Козицький цікавився, чи вважають автори монографії церковну архітектуру продукцією народу. К. Г. Гуслистий відповідав, що авторський колектив вивчав явища з етнографічного, а не архітектурного боків.

Прослухавши всіх доповідачів, із заключним словом виступив К. Г. Гуслистий. Він підсумував всі зауваження, висловлені колегами, розподіливши їх на три групи. Перша група – це зауваження, які треба прийняти безпосередньо, що допоможуть поліпшити текст монографії; друга група – це спірні зауваження; третя група – зауваження, які треба відкинути. «Всі зауваження ми вивчимо. Ви уявляєте собі, яка колосальна перед нами робота. Ми з усієї України одержимо ще зауваження, треба їх вивчити, довести до певного ладу, обговорити на редакційній колегії...»³⁹

Вже у першому півріччі 1959 р. К. Г. Гуслистий подав до Бюро відділу суспільних наук АН УРСР звіт про хід роботи над монографією «Українці», який містив назви частин монографії, прізвища їх авторів і групи рецензентів. Дирекція ІМФЕ АН УРСР просила затвердити групи рецензентів в такому складі:

А. Частина перша. Український народ та його історико-культурний розвиток. Бригадир групи – М. І. Супруненко або Є. П. Кирилюк.

Б. Частина друга. Культура і побут українського селянства в дожовтневий період. Бригадир групи рецензентів – А. Я. Гадченко (прізвища попередніх

претендентів закреслені кілька разів – Г. Г.).

В. Частина третя. Культура і побут українських робітників в період капіталізму. Бригадир групи рецензентів – О. О. Нестеренко або П. А. Лавров.

Г. Частина четверта. Народна творчість українців в дожовтневий період. Бригадир групи рецензентів – Є. П. Кирилюк або Я. П. Білоштан⁴⁰.

«З метою завершення роботи і видання I тому монографії «Українці» в найближчий час, бажано щоб кожна група рецензентів дала зведений відзив-висновок про частину, яку вона рецензувала, протягом місяця. Для написання загального відзиву-висновку про I том монографії «Українці» в цілому вважаю за доцільне створити комісію в такому складі: М. І. Супруненко, Є. П. Кирилюк, Н. Я. Радченко, О. О. Нестеренко, П. А. Лавров, Я. П. Білоштан, О. С. Коройд (голова комісії). Бажано, щоб комісія закінчила свою роботу до 1 липня 1960 р.»⁴¹

Вже до кінця квітня 1959 р. було отримано 100 колективних й індивідуальних відзивів та зауважень від багатьох наукових установ, відомих вчених і діячів культури РР СРСР (з Москви та Ленінграда), УРСР (Київ, відділів обласних значень) та Білоруської РСР. К. Г. Гуслистий пише: «Треба відзначити, що обговорення і рецензування було дуже корисним (далі текст закреслено рукою автора – Г. Г.), воно виявило чимало історичних і часткових недоліків і безумовно допомогло авторському колективу і редколегії підняти роботу на значно вищий теоретичний рівень»⁴².

Через ряд зауважень, які зробила комісія при Президії АН УРСР, К. Г. Гуслистий просить авторський колектив звернути особливу увагу при доробці монографії на такий момент – більш повно розкрити класову суть явищ культури, а також вплив народних знань і культури на формування науки, літератури й мистецтва (мова йшла про взаємовплив народної і професійної культур – Г. Г.). Але К. Г. Гуслистий у записці зазначає, що ряд розділів книги вже ґрунтовно дороблені й перероблені (про етнічний культурний розквіт УРСР, антропологічну характеристику українського народу, релігійні вірування, народний театр та ін.). Переробка деяких розділів була пов'язана з написанням цілком нових текстів (с/г культура, транспорт, рибальство, мистецтво) та розділів монографії про природу і населення УРСР, народні знання (астрологію, математичну метеорологію, медицину, ботаніку, зоологію), народні танці, початки етнічних знань на Україні⁴³. До написання цих розділів були залучені нові автори (доктор географічних наук О. Т. Діброва, доктор біологічних наук І. Г. Підоплічка та ін.). Таким чином, авторський колектив монографії «Українці» збільшився з 21 чоловіка до 30, з яких 28 чоловік є співробітниками АН УРСР⁴⁴.

Разом з доробкою та написанням нових розділів, велася робота по підготовці карт, зокрема кольорових (монографія має близько 10 кольорових карт. – Г. Г.); підбиралися і виготовлялися ілюстративні матеріали. К. Г. Гуслистий планував, що їх буде до 500 од., з яких 70–80 од. повносторонні вклейки, в тому числі кольорові⁴⁵.

Багато сторінок з цієї записки було покреслено рукою самого К. Г. Гуслистого, але нам не вдалося їх прочитати. Зокрема, цікавими видаються його думки щодо причин, які затримують закінчення роботи над монографією «Українці».

Доробка була запланована на літні місяці, коли більша частина співробітників АН УРСР пішли у відпустку, крім того чимало питань були дуже складними для авторського колективу через свою нерозробленість, дискусійність (питання про релігійні вірування, звичаєве право, громадський та сімейний побут та ін.). Та попри все, К. Г. Гуслистий сподівався, що авторському колективу вдасться закінчити роботу над монографією. В установленій Президією АН УРСР термін (грудень 1960 р.)⁴⁶.

Для успішного завершення роботи над монографією К. Г. Гуслистий вважав за необхідне здійснити такі заходи:

- 1) створити комісію стилістів та доручити їм уважно проглянути текст монографії й провести уніфікацію мови і стилю:
 - а) для збирання сучасного етнографічного і фольклорного матеріалів, потрібних для написання II тому монографії «Українці», присвяченого розвитку культури й побуту українського народу в період розгорнутого будівництва комунізму, надати автобус;
 - б) з метою забезпечення збирання матеріалів про соціалістичні перетворення в культурі і побуті українського народу з різних областей УРСР, треба створити широку мережу (близько 100 чоловік) позаштатних наукових працівників – кореспондентів, а також організувати нараду позаштатних наукових працівників-кореспондентів з етнографії, асигнувати на це відповідні кошти;
- 2) при аналізі етнографічних явищ глибше показувати роль економічних, а також природно-географічних факторів;
- 3) характеризуючи розвиток с/г виробництва, необхідно глибше зупинитися на досягненні українців у цій галузі;
- 4) більше приділяти уваги висвітленню матеріальної й духовної культури українського народу періоду феодалізму;
- 5) глибше показати етнічний розвиток українського народу, пов'язавши його тісно з суспільно-економічним та загально-історичним розвитком України;
- 6) розділи про народний театр та народний фольклор пов'язати з характером книги;
- 7) підняти науковий рівень вступного розділу про економічний і культурний розвиток УРСР;
- 8) посилити критику расизму;
- 9) поліпшити мову книги та художнє оформлення, її ілюстративний матеріал⁴⁷.

Авторитетність К. Г. Гуслистого як науковця та керівника проекту сприяла вирішенню окреслених ним проблем. Так, за постановою Президії АН УРСР від 3 липня 1959 р., видавництву АН УРСР було доручено створити комісію стилістів та зобов'язати її уважно проглянути остаточний варіант макета I тому монографії «Українці»; з вересня 1959 р. відділу етнографії ІМФЕ АН УРСР дозволити відкрити 2 штатні посади художників-графіків для виготовлення високоякісних ілюстративних матеріалів, а також 2 штатні посади референтів або лаборантів; дозволити створення штатних груп працівників ІМФЕ АН УРСР по 5 чоловік кожна в містах Харкові, Одесі, Ужгороді, Запоріжжі; дозволити ІМФЕ АН УРСР створити у всіх областях мережу позаштатних наукових працівників-

кореспондентів; виділити ІМФЕ АН УРСР автобус для систематичного збирання сучасних етнографічних і фольклорних матеріалів; розглянути заявку ІМФЕ АН УРСР на новіше науково-технічне устаткування та експедиційне спорядження; дозволити ІМФЕ АН УРСР щороку (починаючи з 1960 р.) витратити 15000–20000 крб. на придбання у приватних осіб етнографічних та фольклорних матеріалів⁴⁸.

Дещо пізніше до К. Г. Гуслистого надійшов додаток до постанови АН СРСР від 12 червня 1959 р., де містився графік виходу в світ томів серії «Народи світу». Усі монографії, присвячені народам Європейської частини СРСР (росіянам, білорусам, українцям), частини І мали здаватися у видавництво до 1962 р., а виходити в світ у 1963 р.⁴⁹

Після широкого обговорення і рецензування макету монографії «Українці» (1959) К. Г. Гуслистий видав розпорядження, згідно якого автори перед остаточною здачею текстів мали звірити і уточнити посилання на літературу; звірити й уточнити цитати, фактичні дані, цифри, прізвища й ініціали; перевірити співвідношення матеріалів про радянський і дорадянський періоди, а також центральноукраїнські та західноукраїнські землі; висвітлити взаємозв'язки з російським, білоруським, молдавським, болгарським, польським, чеським, словацьким, угорським та ін. народами; критикувати буржуазно-націоналістичні концепції; перевірити основні наукові і теоретичні положення⁵⁰.

Науково-дослідницька робота відділу етнографії ІМФЕ в 1960 р., як і в попередні роки, була спрямована на виконання головної планової теми – підготовки до друку першого тому і написання другого тому історико-етнографічної монографії «Українці». Під час доробки першого тому авторський колектив (він складався з 32 наукових співробітників ІМФЕ, Музею етнографії та художнього промислу у Львові та інших установ АН УРСР) врахував значну частину зауважень і побажань, які були висловлені під час обговорення макету в установах АН УРСР, Інституті етнографії АН СРСР, ІМФЕ Білоруської РСР, багатьох вузах, музеях та інших установах республіки⁵¹. У 1960 р. перший том видали у вигляді другого макета⁵².

Другий том «Українців», над яким колектив відділу етнографії працював протягом 1960 р., присвячений радянському періоду, соціалістичним перетворенням в культурі й побуті українського народу. На початку року було доповнено і обговорено проспект цього тому, після чого авторський колектив приступив до збирання матеріалів для окремих розділів, серед яких культура і побут робітничого класу і колгоспного селянства УРСР⁵³.

У зв'язку з цим були організовані три наукові етнографічні експедиції в Київську (березень-квітень, начальник Г. Ю. Стельмах), Полтавську, Кіровоградську, Черкаську області (червень), м. Кривий Ріг і Нова Каховка (липень, начальник Д. М. Косарик)⁵⁴.

Ключовим завданням перед колективом етнографів ІМФЕ АН УРСР, як і всіма українськими етнографами, залишався випуск у світ двотомної монографії «Українці», у зв'язку з підготовкою до VII Міжнародного конгресу антропологів і етнографів, який мав відбутися у Москві у 1964 р.⁵⁵

Після 1960 р. зі шпальт часопису «Народна творчість та етнографія»

зникають будь-які згадки про долю «Українців». Навіть в опублікованих звітах про вищезгаданий конгрес не знайти хоча б одного слова про цю величезну і багаторічну працю ІМФЕ АН УРСР і К. Г. Гуслистого, який був учасником заходу і висвітлював підготовку «Українського історико-етнографічного атласу»⁵⁶.

На жаль, монографія не стала відомою широкому колу читачів. Однак роль К. Г. Гуслистого у підготовці цієї праці залишається винятковою і як керівника авторського колективу, і як автора багатьох розділів. За весь час, коли готувалася ця монографія, він тримав руку на її пульсі, ніс відповідальність перед контролюючими органами та, найголовніше, зумів організувати ефективну співпрацю різних наукових установ, які об'єдналися у єдиний авторський колектив. Тут яскраво проявилися його адміністративний та творчий таланти, а також вміння спілкуватися з людьми, а це інколи важче, ніж все інше. Копітка і практично безперервна праця К. Г. Гуслистого стала запорукою успіху і була б завершена публікацією, але на заваді стали ідеологічні чинники тогочасного партійного контролю за науковою продукцією. Обсяг нашої студії не дає можливості заглибитися у цю проблему. Наголосимо лише, що очевидно, попри всі перестороги, історико-етнографічна монографія несла ідею історичності її народу та неперевершеності й самобутності її культури, а це заперечувало існування «єдиного радянського народу».

¹ «Народы мира» / Под общей ред. С. П. Толстова, 1954–1966 гг. В 13 т., 18 кн. Це був масштабний проект Академії наук СРСР в галузі етнографії. В книгах серії дається етнографічна характеристика народів світу, наводяться дані про походження народів, їх етнографічну історію, традиційну культуру, побут і соціальні інститути.

² Інститут архівознавства Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського (далі – ІА НБУВ). – Ф. 32. К. Г. Гуслистий. – Оп. 2. – Спр. 8. Постановление Президиума АН УРСР «О подготовке тома «Украинцы» из серии «Народы мира» и назначение К. Г. Гуслистого руководителем группы по подготовке этого тома». – Арк. 1.

³ Рукописний архів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнографії (далі – Рукописний архів ІМФЕ). – Ф. 14. – Оп. 2. – Спр. 335. Стенограма республіканської наради з питань радянської етнографії 23–26 липня 1954 р. – Арк. 381–382.

⁴ Куницький О. С. Робота відділу етнографії в 1954–1956 рр. // Наукові записки Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнографії Академії наук УРСР (далі – Наукові записки ІМФЕ). – Т. IV. Українська етнографія. – К., 1958. – С. 160.

⁵ ІА НБУВ. – Ф. 32. К. Г. Гуслистий. – Оп. 2. – Спр. 52. Работа отдела Института искусствоведения, фольклора и этнографии АН УССР над координационной темой «Украинцы» в 1954 г. – Арк. 59.

⁶ Куницький О. С. Робота відділу етнографії в 1954–1956 рр. // Наукові записки ІМФЕ. – Т. I. – С. 160.

⁷ Стельмах Г. Ю. Етнографічна експедиція до Волинської обл. в 1955 р. // Там само. – С. 125–131.

⁸ Кравець О. М. Комплексні експедиції 1955 р. // Там само. – С. 132–134.

⁹ Там само. – С. 134–138.

- ¹⁰ *Стельмах Г. Ю.* Маршрутна експедиція до Черкаської, Полтавської, Запорізької, Дніпропетровської та Кіровоградської областей в 1955 р. // Там само. – С. 139–143.
- ¹¹ *Косарик Д. М.* Етнографічно-фольклористична експедиція в район будівництва Кременчуцької ГЕС // Там само. – С. 144–153.
- ¹² *Куницький О. С.* Експедиції по вивченню робітничого класу // Там само. – С. 154–157.
- ¹³ *Стельмах Г. Ю.* Етнографічні дослідження в Українській РСР за 40 років // Народна творчість та етнографія. – 1959. – № 4. – С. 14–23.
- ¹⁴ ІА НБУВ. – Ф.32. К. Г. Гуслистий. – Оп. 2. – Спр. 52. Работа отдела Института искусствоведения, фольклора и этнографии АН УССР над координационной темой «Украинцы» в 1954 г. – Арк. 60.
- ¹⁵ *К. Г. (Гуслистий).* Народа з питань етнографічної роботи в краєзнавчих та історичних музеях Української РСР // Народна творчість та етнографія. – 1958. – № 4. – С. 157–158.
- ¹⁶ *Куницький О. С.* Робота відділу етнографії в 1954–1956 рр. // Наукові записки ІМФЕ АН УРСР. – Т.IV (Українська етнографія.). – К., 1958. – С. 161; *Стельмах Г. Ю.* Етнографічні дослідження в Українській РСР за 40 років // Народна творчість та етнографія. – 1959. – № 4. – С. 22.
- ¹⁷ ІА НБУВ. – Ф. 32. К. Г. Гуслистий. – Оп. 2. – Спр. 51. Документи о работе в качестве заместителя директора ИМФЭ АН УССР и зав.отделом этого института. – Арк. 1.
- ¹⁸ Українці: Історико-етнографічна монографія. Проспект. – К.: Вид-во АН УРСР, 1956. – 20 с.
- ¹⁹ *Куницький О. С.* Робота відділу... – С. 161.
- ²⁰ *Стельмах Г. Ю.* Народа з питань про етнографічні групи та локальні особливості в культурі і побуті українського народу кінця ХІХ – початку ХХ ст. // Там само. – С.162-171.
- ²¹ Робота відділу етнографії ІМФЕ АН УРСР у 1957–1959 рр. // Народна творчість та етнографія. – 1960. – № 1. – С. 144–145.
- ²² ІА НБУВ. – Ф.32. К. Г. Гуслистий. – Оп. 2. – Спр. 51. Документи о работе в качестве заместителя директора ИМФЭ АН УССР и зав.отделом этого института. – Арк. 2.
- ²³ Гідно зустрінемо ХХІ з'їзд КПРС і ХХ з'їзд КПУ // Народна творчість та етнографія. – 1958. – № 4. – С. 7; Історичні рішення ХХІ з'їзду КПРС і завдання фольклористики і етнографії. – Там само. – 1959. – № 2. – С. 9.
- ²⁴ Основні проблеми розвитку фольклористики та етнографії в Українській РСР. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – С. 25.
- ²⁵ Рукописний архів ІМФЕ. – Ф. 14. – Оп. 2. – Спр. 341. Стенограмма республиканского совещания собирателей народноэтнического творчества. 101–11. I. 1957 г. – Арк. 209, 239
- ²⁶ ІА НБУВ. – Ф. 32. К. Г. Гуслистий. – Оп. 2. – Спр.51. Документи о работе в качестве заместителя директора ИМФЭ АН УССР и зав.отделом этого института. – Арк. 87. Додаткова записка.
- ²⁷ Там само. – Арк. 88; Гуслистий К. Г. Стан і завдання розвитку етнографічної науки в Українській РСР // Народна творчість та етнографія. – 1958. – № 4. – С. 9–20.
- ²⁸ Українці: Історико-етнографічна монографія. Макет. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 20 с.
- ²⁹ Рукописний архів ІМФЕ. – Ф. 14. – Оп. 2. – Спр. 337. Українці: Історико-етнографічна монографія. Макет. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – Арк. 3.
- ³⁰ Там само. – Спр.336. Стенограма засідання Вченої Ради Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. 20 квітня 1959 р.– Арк. 46.
- ³¹ Там само. – Спр. 335. Стенограма засідання Вченої Ради Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. 17 квітня 1959 р.– Арк. 1.
- ³² Там само. – Спр. 336. – Арк. 1.
- ³³ Там само. – Спр. 335. – Арк. 3.
- ³⁴ Там само. – Арк.5.
- ³⁵ Там само.
- ³⁶ Там само. – Арк. 6.

- ³⁷ Там само. – Спр. 336. – Арк. 2.
- ³⁸ Там само. – Арк. 7.
- ³⁹ Там само. – Арк. 46–47.
- ⁴⁰ Там само. – Арк. 80. До Бюро суспільних наук АН УРСР.
- ⁴¹ Там само.
- ⁴² Там само. – Арк. 88–89. Доповідна записка.
- ⁴³ Там само. – Арк. 90.
- ⁴⁴ Там само. – Арк. 91.
- ⁴⁵ Там само. – Арк. 92.
- ⁴⁶ Там само. – Арк. 93.
- ⁴⁷ Там само. – Арк. 94–95.
- ⁴⁸ Там само. – Арк. 100–101. Додаток до постанови Президії АН УРСР від 3 липня 1959 р.
- ⁴⁹ Приложение к постановлению Бюро Президиума АН СССР от 12 июля 1959 р. № 398. – Там само. – Арк. 112.
- ⁵⁰ Для авторів монографії «Українці». – Там само. – Арк. 146.
- ⁵¹ А. П. Робота відділу етнографії Інституту МФЕ АН УРСР у 1960 р. – Народна творчість та етнографія. – 1964. – №6. – С. 155–156.
- ⁵² Москва, Кремль Президиуму XXII съезда Коммунистической партии Советского Союза. – Там само. – Арк. 151–159; Українці: Історико-етнографічна монографія (макет, ротاپронт). У 2-х т. – Т. I. – Ч. I. –К., 1960. – С. 79–87, 126–155, 240–354 (у співавт.); Т. I. – Ч. 2. – К., 1960. – С. 7–14, 236–277, 657–704 (у співавт.).
- ⁵³ А. П. Робота відділу... – С. 155.
- ⁵⁴ Там само; Кувеньова О. Етнографічно-фольклористичні експедиції ІМФЕ АН УРСР // Народна творчість та етнографія. – 1960. – № 3. – С. 152–153.
- ⁵⁵ А. П. Робота відділу... – С.156.
- ⁵⁶ Гуслистий К. Г., Зінич В. Т. З блокнота учасника VII МКАЕН // Народна творчість та етнографія. – 1964. – С. 16–23.